

δὲν εἶναι ἡ κατοικία τοῦ ἀπολύτου Πνεύματος, δὲν παρουσιάζεται ὡς διαιτητῆς τῆς ἐσωτερικῆς φιλονεικίας τοῦ Πνεύματος πρὸς ἑαυτό, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς τὸ αἰτιατὸν τῆς τροφῆς, τὴν ὁποίαν ἐκάστοτε ἀφομοιώνει. «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὅ,τι τρώει»¹⁶. Ὡς θεολόγος, ὁ Feuerbach θέλει νὰ εἶναι ἐγγελιανός, διὰ νὰ ὑπερβάλῃ τὸν Hegel διὰ τοῦ Hegel, νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν θεολογικὴν διαλεκτικὴν τοῦ Πνεύματος ὡς ἐπιχειρηματολογία ὑπὲρ τοῦ Ἀθεϊσμοῦ. Οὕτω ὁ Feuerbach θὰ ἐπαναλάβῃ, ὅτι «συνεῖδησις εἶναι διχασμός· μόνον ὅ,τι δύναται νὰ τεθῆ ἀντιμέτωπον ἑαυτοῦ, νὰ διαστείλῃ τὴν οὐσίαν του ἐξ ἑαυτοῦ... καὶ οὕτω νὰ σχετισθῆ πρὸς ἑαυτό, ὡς ἀντικείμενον ἑαυτοῦ, ἀποκτᾷ συνείδησιν»¹⁷, ὅτι Θρησκεία εἶναι «ἡ ταυτότης τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ»^{20α} καὶ ὅτι «ἡ συνείδησις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ αὐτοσυνείδησις τοῦ ἀνθρώπου»^{21α}. Εἰς τὴν πραγματικότητά ὁ Θεὸς ἀπουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει ἑαυτόν ὡς Θεόν: «Ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ αὐτογνωσία τοῦ ἀνθρώπου»^{21α}. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα συμπεριφέρεται ὡς τὸ ἀπόλυτον Πνεῦμα τοῦ Hegel, δηλαδὴ αὐτοδιχάζεται καὶ «θέτει τὸν Θεὸν ὡς ἐν ἀντικείμενον ἀπέναντί του»^{21β}. Ἡ θεώρησις τοῦ ὑποκειμενικοῦ ὡς ἀντικειμενικοῦ εἶναι ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ. «Ἡ ἀντικειμενικότης ὡς ὑποκειμενικότης... ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ὡς διαφόρου τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ θεία οὐσία»^{21β}. Οὐσιαστικῶς ὁμοῦς ἡ οὐσία αὐτὴ εἶναι φανταστικὴ, ἡ αὐτοσύλληψις τοῦ πνεύματος ὡς ἑτέρου. Θεὸς εἶναι τὸ αὐτοσυνείδητον πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου. «Τὸ ὄν αὐτό», ὁ Θεός, «οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἡ διάνοια, ἡ νόησις ἢ ὁ νοῦς». Θεὸς εἶναι «ἡ αὐτοσυνείδησις τοῦ νοῦ»²².

Διὰ τοῦ ἀδημοσιεύτου ἐν ὄσῳ ἔξῃ ἔργου του, γνωστοῦ ὡς «Opus postumum», ὁ Immanuel Kant ὑπῆρξεν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐθεμελίωσε κατὰ τρόπον κλασσικὸν τὴν θεώρησιν τοῦ Θεοῦ ὡς πλάσματος τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως. Ἐνῶ εἰς τὰς δύο κριτικὰς τοῦ λόγου καὶ εἰς τὴν κριτικὴν τῆς κρίσεως ὁ Θεὸς κατώρθωνε νὰ εὕρισκῃ θέσιν ὡς ὑπαρξίς ὑπερμπειρικὴ καὶ ἀπρόσιτος εἰς τὴν διάνοιαν, εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ «ἐξιδανικεῖται». Οὕτω, ἐὰν εἰς τὴν «Κριτικὴν τοῦ καθαροῦ Λόγου» ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τοῦ Θεοῦ βεβαιούται κατηγορηματικῶς ὡς ὑπερβατικὸς λόγος τῶν κοσμικῶν φαινομένων («Ἐρωτᾷ τις... ἐὰν ὑπάρχῃ τι διάφορον τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον ἐνέχει συμφώνως πρὸς γενικοὺς νόμους τὸν λόγον τῆς κοσμικῆς τάξεως καὶ τῆς συναφείας τῆς; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἡ ἔξῃς: Χωρὶς ἀμφιβολίας. Διότι ὁ κόσμος εἶναι ἐν ἄθροισμα φαινομένων· πρέπει ἐπομένως νὰ ὑπάρχῃ ἐν οἷονδήποτε ὑπερβατικὸν αἷτιον»²³), εἰς τὸ «Opus postumum» ὁ Θεὸς θεωρεῖται ὡς «μία ἀπλῆ νοητικὴ ἰδέα»^{24α}, ἢ προσωπικὸν ἀξίωμα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας^{24β}, τὸ ἰδεῶδες μιᾶς ὑπόστασεως, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς οἱ ἴδιοι δημιουργοῦμεν ἐντὸς ἡμῶν»^{24γ}. «Ὁ,τι ὀνομάζομεν Θεόν, εἶναι μία ἰδεατικὴ προσωπικότης, τὴν ὁποίαν πλάττει ἡ

Ε. Δ. ΤΣΙΤΣΙΡΗΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

πρακτική διάνοια, κατ' αναφορὰν πρὸς τὸ δίκαιον, διὰ τὴν ἐπικυρώσιν νομικῶς τὴν κατηγορικὴν Προσταγὴν τῆς : « Ἡ ἐννοία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἰδέα ἐνὸς ὑψίστου ὄντος, τὴν ὁλοίαν, ὃ ἄνθρωπος, ὡς ἠθικὸν ὄν, κατασκευάζει εἰς ἑαυτὸν ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου, θεωρῶν, συμφώνως πρὸς τὴν κατηγορικὴν Προσταγὴν, πᾶν καθῆκον ὡς διαταγὴν τῆς ^{24δ}. Ὑπάρχει εἰς Θεὸς εἰς τὸν ἠθικο-πρακτικὸν λόγον, ἢτοι εἰς τὴν ἰδέαν τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὸ καθῆκον. Ἄλλ' οὐχὶ ὡς ὄν ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου» ^{24ε}. Οὕτω, εἴαν «ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μία ὑπόστασις, ἀλλ' ἡ προσωποποίησις τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς βουλήσεως» ^{24στ} καὶ ἡ φύσις τοῦ ἐγκρίεται «εἰς τὴν σκέψιν» ^{24ς}, ὅ,τι θεωρεῖται ὡς Θεός, εἶναι «ἐν πλάσμα τῆς φαντασίας» ^{24η}. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἀντικειμενικῶς δὲν ὑπάρχει, «Θεὸς εἶναι... ὁ καθαρὸς πρακτικὸς λόγος εἰς τὴν προσωπικότητά του» ^{24θ}. Θεός, θεωρούμενος ὡς σχέσις τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, εἶναι ὁ φορεὺς τῶν σχέσεων τῆς συνειδήσεως. «Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μία ἐκτὸς μου εὐρισκομένη ὑπόστασις, ἀλλὰ μόνον μία ἠθικὴ σχέσις ἐντὸς μου» ^{24ι}. Ἐγώ, ὁ ἄνθρωπος, εἶμαι κατ' οὐσίαν τὸ ὄν αὐτὸ καὶ οὐχὶ δῆθεν μία ὑπόστασις ἐκτὸς μου» ^{24ια}. Ἡ ἀργότερον ὑπὸ τῶν Καντιανῶν κατάταξις τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς «ὡς-εἰάν-παρατηρήσεις» ²⁵ καὶ ἡ θεώρησις τῆς σχέσεως «Ἐγὼ-Θεός, Θεός-Ἐγὼ» ὡς ἀποκλειστικῆς ἀφετηρίας, ὡς «terminus a quo» ²⁶, τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ, ὑπῆρξεν ἀπλῆ ἐπανάληψις τῶν πορισμάτων τοῦ ἐπιλόγου τῆς Καντιανῆς κριτικῆς.

Ἡ θεώρησις τοῦ Θεοῦ ὡς ἠθικῆς σχέσεως τῆς πρακτικῆς διανοίας, ὡς προσωποποιήσεως τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὑπὸ τοῦ Immanuel Kant εἰς τὸ τέλος τῆς κριτικῆς του σκέψεως, ὑπῆρξεν ἡ ἔκφρασις τοῦ πλέον ὑπευθύνου καὶ ἐνσυνειδήτου Ἀθεϊσμοῦ ὁλοκλήρου τοῦ Γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ. Ἐὰν ὁ Fichte, παρὰ τὴν θεώρησιν τοῦ παραστατικοῦ συνόλου ὡς προβολῆς τοῦ «Ἐγὼ», ὁμίλει παραλλήλως περὶ ἠθικῆς Κυβερνήσεως τοῦ κόσμου, ὁ Schelling, ἀναιρέσας τὴν ἀρχὴν τῆς λογικῆς ταυτότητος, ἠσχολεῖτο εἰς τὴν τελευταίαν περιόδον του μὲ τὴν βιογραφίαν τοῦ παλαίοντος πρὸς αὐτοπραγματάωσιν Θεοῦ καὶ ὁ Hegel οὐδέποτε ἀμφέβαλε διὰ τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπαρξιν τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπολύτου Θεοῦ, ὁ Kant ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀντινομίαν μεταξὺ Θεονομίας καὶ αὐτονομίας τῆς ἠθικῆς, δὲν τὴν ἀποσιωπᾷ, οὔτε ἐπιχειρεῖ συνδιαλλαγὴν τῶν διαφορομένων, ἀλλ' αἶρει τὴν pugnam legum διὰ τῆς ὑποταγῆς τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἠθικὴν ἀξίαν. Ὁ ἄθεος moralismus τοῦ «Opus postumum» ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος αὐτοσυνείδητος καὶ θεμελιωμένος Ἀθεϊσμός τῶν Νεωτέρων Χρόνων.

Ἡ πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ ἠθικοῦ κύρους ἀξίωσις ἀπουσίας τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐκδοχὴ του ὡς αὐτοπροσωποποιήσεως τῆς πρακτικῆς διανοίας εἰς τὸ «Opus postumum» τοῦ Imm. Kant, ὠδήγησε, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Rudolf Reicke (1882—1884) δημοσίευσίν του, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεοκαντιαν-

νοῦ «ἀξιωματικοῦ Ἀθεϊσμοῦ τῆς σοβαρότητος καὶ τῆς εὐθύνης»²⁷. Ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ Ἀθεϊσμοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ Nicolai Hartmann: «Ἡ ἠθικὴ πράττει καὶ πρέπει νὰ πράττῃ ὅ,τι κατὰ τὴν ἀποψιν τοῦ πιστοῦ εἶναι ὕβρις τοῦ Θεοῦ. Δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ κατηγορήματα τῆς Θεότητος. Τοῦ προσδίδει πάλιν ὅ,τι ἐκεῖνος, παραγνωρίζων τὴν φύσιν του, ἀφῆρεσεν ἐξ ἑαυτοῦ καὶ προσέγραψεν εἰς τὸν Θεόν»²⁸, κυρίως ὅμως ὁ ἐνωρὶς ἀποθανὼν (1881-1921) νεοκαντιανὸς φιλόσοφος Dietrich Heinrich Kerler. Ὁ βιβλιοπώλης D. H. Kerler ἐκπροσωπεῖ τὴν «ἐσχάτην ἐξύψωσιν τῆς εὐθύνης καὶ τῆς κυριαρχικότητος»²⁹.

«Ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὸ μέτρον τῆς πνευματικῆς ἀξίας <εἰς τὸ χέρι>, εἶναι πράγματι τὸ ὑψιστόν καὶ ἰσχυρότατον ὄλου τοῦ κόσμου»^{30α}. Ἐὰν ὑποτεθῇ, ὅτι ὑπάρχει Θεός, «τὸ ἠθικὸν ὑποκείμενον εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ἐπιτρέπεται νὰ τιμᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὴν <ἀγίαν> θέλησίν του»^{30β}. Οἱ πιστοὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι κατ' οὐσίαν ἀνήθικοι, διότι ἐνεργοῦν συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ τῆς ἠθικότητος. «Ἡ ἀνηθικότης τοῦ θρησκευτικοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἐκλαμβάνει τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, ὡς θέλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ ὡς θέλησιν τῆς ἀξίας»^{30γ}. Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ εἶναι εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις ἀνήθικος»^{30δ}. Ὁ ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἐγκεῖται «εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἀξίας του εἰς ἑαυτόν»³¹. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς θέλει νὰ ὑπάρχη, σκοπὸς τῆς ὑπάρξεώς του θὰ ἦτο ἡ ἐξυπηρέτησις τῆς ἀξίας. «Ὁ Θεὸς ἐπιτρέπεται νὰ ἐκλαμβάνηται καὶ χρησιμοποιῆται μόνον ὡς ὑπηρέτης καὶ μεσάζων τῆς ἀξίας»^{32α}. Ὁ Θεὸς ὀφείλει νὰ «ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον καὶ τὴν ὀφειλήν»^{32β} καὶ νὰ μὴ θεωρῆται νομοθέτης τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς: «Ἡ ἀξία εἶναι ὁ Κύριος, οὐχὶ ὁ Θεός»³³. Ὑπηρέτης τῆς ἀξίας εἶναι ὁ Θεὸς καί, ἐφ' ὅσον ἐγὼ εἶμαι ὁ φορεὺς τῆς ἀξίας, «εἶναι ὁ ὑπηρέτης μου»^{34α}. Ἐγὼ ὅμως, ἡ ἐνσυνείδητος ἀρχή, ὑπόκειμαι εἰς τὴν ἀπόλυτον προσταγὴν τῆς ἀξίας καὶ εἶμαι ὑπηρέτης της. «Ὁ Θεός», ἄρα, «εἶναι ὑπηρέτης τοῦ ὑπηρέτου. Ἀποκλειστικὸς Κύριος εἶναι ἡ ἀξία»^{34β}. Ἐφ' ὅσον ἐγὼ, «ὡς ἠθικὸν ὄν, γνωρίζω καθαρώς καὶ εὐκρινῶς, τί εἶναι καλόν», ὁ Θεὸς ὀφείλει νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὴν ἠθικὴν κρίσιν μου. «Ἐὰν ὅμως δὲν συμφωνῇ, τότε θὰ τὸν πτύσω»³⁵. Ἡ προσβολὴ αὕτη ἀφορᾷ φυσικὰ εἰς τὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν τῆς Θρησκείας καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Θεὸν <καθ' αὐτόν>, διότι κατ' οὐσίαν ἀντικειμενικὸς Θεὸς εἶναι ἀνύπαρκτος. «Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπλῶς ἓν κατηγορημα. Τὸ πρῶτον εἶναι ὁ ἄνθρωπος»³⁶. Ὁ ἀξιολογικὸς αὐτὸς Ἀθεϊσμός, ἐμφανισθεὶς ὡς «ἀναπόφευκτος ἀκολουθία τῆς υπερτιμήσεως τῆς ἠθικῆς»³⁷ ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις εἰς τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν του οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐνσυνειδήτως ἄθεος, θεωρεῖται σήμερον «ἀφετηρία τοῦ ἀπολύτου Ἀθεϊσμοῦ»³⁸ τοῦ παρόντος αἰῶνος.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς μηδενιστικῆς ἐρμηνείας τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἰδεαλιστικῆς ἀπολυτοποιήσεως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀξίας, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἡ φιλοσοφικὴ συμβολὴ εἰς τὴν ἀθεϊστικὴν τάσιν τῶν Νεωτέρων χρόνων, ἡ Ἀστροφυσικὴ, ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεώς της ὑπὸ τοῦ Νικ. Κόουζίχου* καὶ τοῦ Nic. Kopernigk, ὑπῆρξεν ἡ ἀδιάρηστος ἐπιστημονικὴ ἐπικύρωσις ὀλοκλήρου τοῦ μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν Ἀθεϊσμοῦ. Ὁ Kopernigk δὲν διέλυσε μόνον τὸν ἑγωκεντρισμὸν τῆς ἐποχῆς τούτης, δὲν ἐγγελιοποίησε μόνον τὴν μεγαλοπρεπῆ γεωκεντρικὴν κοσμολογίαν τῆς «Θείας Κωμωδίας» τοῦ Dante καὶ τὸ κύρος τῆς Καταφατικῆς Θεολογίας τοῦ Σχολαστικισμοῦ, ὥστε νὰ καταντήσῃ τὸ «ἀξίωμα τῆς ἀναλογίας μεταξὺ ὑπὸ καὶ ὑπέρ, φυσικοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ»⁴², ἄνευ σημασίας καὶ νὰ ἐμφανισθῇ «ἡ πεποίθησις, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ κορυφὴ τῆς Δημιουργίας καὶ ὅτι εἰς αὐτόν, ὡς εἰς τὸ ἐκπρεπέστατον παντός, ὅ,τι ἡ φύσις παρουσιάζει, τὸ Σύνπαν κατέχει τὸ κεντρικὸν τοῦ σημείου»⁴³, ὡς ἀνόητος ἀνθρωποκεντρισμὸς, ἀλλὰ προσέτι ὑπῆρξεν ὁ κύριος ἀνατροπὴς τῆς ὑπερβατικότητος τοῦ Θεοῦ, αἷτιος τῶν μεγάλων θεολογικῶν θρημάτων τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων, τοῦ Πανθεϊσμοῦ καὶ Πανενθεϊσμοῦ καὶ τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ Μηδενισμοῦ. Ἡ κοσμολογικὴ ἐπαναστάσις τοῦ Kopernigk, τὴν ὁποίαν ὁ Goethe ἐξαγακτήρισεν ὡς τὴν «μεγίστην, ὑψίστην, πλουσιωτέραν εἰς ἐπακόλουθα, ἀποκάλυψιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμὲν ποτε ὁ ἄνθρωπος... σημαντικωτέραν ὀλοκλήρου τῆς Βίβλου»⁴⁴,

*Αἱ «*Revoluciones orbium caelestium*» τοῦ N. Kopernigk, δημοσιευθεῖσαι κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του (1543), ἴσχυσαν γενικῶς ὡς ἡ πρώτη μεταρρυθμίσις τῆς Πτολεμαϊκῆς Κοσμολογίας. Σήμερον θὰ ἠδύνατο νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὁ Kopernigk ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐξ ἐπαγγέλματος μεταρρυθμιστῆς ἀστρονόμος. Ὁ θεολόγος Νικόλαος Κόουζίχους ὀφείλει νὰ θεωρηθῇ κατ' οὐσίαν ὡς πρῶτος εἰσηγητὴς τοῦ νεωτέρου κοσμοειδώλου. Αἱ ἀντιλήψεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καρδινάλιου τοῦ ὄρθρου τῶν Νέων χρόνων (1401-1464) α. «Ἡ Γῆ δὲν εἶναι τὸ κέντρον τοῦ κόσμου»³⁹α, β. Ἡ γῆ εἶναι μικροτέρα τοῦ Ἡλίου καὶ μεγαλυτέρα τῆς Σελήνης³⁹β, γ. Ἡ γῆ συμμετέχει εἰς τὴν ἐπίδρασιν ἄλλων ἀστέρων³⁹β, δ. Ἡ Γῆ... εἶναι ἀναγκαῖον νὰ κινῆται³⁹α, ε. Ἡ Γῆ εἶναι κινητὴ καὶ σφαιρικὴ μορφή καὶ ἡ κίνησις της κυκλοτερῆς³⁹γ, στ. Ὁ Κόσμος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ πεπερασμένος, διότι στερεῖται ὁρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων νὰ ἐγκλεισθῇ³⁹δ. Ὁ Κόσμος δὲν ἔχει περιφέρειαν. Διότι, εἴαν εἶχε κέντρον, θὰ εἶχε περιφέρειαν καὶ οὕτω θὰ ἐνέκλειε τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος του καὶ θὰ ἦτο κατ' ἀναφορὰν πρὸς τι ἄλλο πεπερασμένος καὶ ἐκτὸς τοῦ κόσμου θὰ ὑπῆρχεν ἄλλο τι καὶ χώρος»³⁹δ. Τὸ «Σύνπαν εἶναι στερητικῶς ἄπειρον»³⁹ε, δὲν δύνανται ἀπλῶς νὰ θεωρηθοῦν ὡς εἰσαγωγή, ἀλλ' ὡς πλήρης πρόληψις τῶν ἰδεῶν τοῦ Kopernigk καὶ τῆς συγχρόνου Ἀστρονομίας. Ὁ Νικόλαος θεωρεῖται σήμερον «πρόδρομος τοῦ Kopernigk»⁴⁰ καὶ εἰκάζεται, ὅτι ὑπῆρξεν ἐμμέσως ὁ διδάσκαλός του, διὰ τῆς ἀνακοινώσεως τῶν ἰδεῶν του εἰς τὸν Peuerbach, διδάσκαλον τοῦ Regiomontani καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν μαθητὴν του Novara, διδάσκαλον τοῦ Kopernigk⁴¹.

κατέδειξε τὸν ἀνεδαφισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης αὐθαιρεσίας, τὴν ὁποίαν ὑπέθαλπε τὸ κοσμοεἶδωλον τοῦ Πτολεμαίου.

Ἄλλ' ἡ κοππερνικανικὴ Κοσμολογία ὑπῆρξε διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν ἀφειρητὴ εὐρυτέρων πορισμάτων, ἀσυλλήπτων διὰ τὴν χωροδομικὴν διάρθρωσιν τοῦ νοῦ. Σήμερον ἡ Ἀστροφυσικὴ ἀπαριθμεῖ εἰς τὸν Γαλαξίαν 100.000 ἑκατομμύρια ἀστέρων καὶ θεωροῦσα τὴν ἐλαχίστην διάμετρόν του 20.000 καὶ τὴν μεγίστην 100.000 ἔτη φωτός⁴⁵, ὁμιλοῦσα περὶ ἀναριθμητῶν ἄλλων ἀστρικῶν <νεφελῶν>, τὰ ἀπώτατα ὄρατὰ μέλη τῶν ὁποίων ἀπέχουν ἔκ τῆς Γῆς ὑπὲρ τὰ 200.000.000 ἔτη φωτός⁴⁶ καὶ βεβαιοῦσα, εἴτε ὅτι ὁ Κόσμος εἶναι <ἄπειρος>, εἴτε ὅτι ὁ ὅλος πεπερασμένος κοσμικὸς χώρος διευρύνεται διαρκῶς καὶ μάλιστα μετὰ ταχύτητα φωτός, δὲν ἀποδεικνύει μόνον τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ εἰς ὅσους πιστεύουν εἰς αὐτόν, ἀλλ' ὁδηγεῖ εἰς τὴν φοικὴν τῆς σκέψιν ὅσων ἀγωνίζονται νὰ συλλάβουν τὸ νόημα τοῦ Χωροχρόνου⁴⁷. Ἡ σκέψις ἀντιλαμβάνεται εἰς τὸν progressum ad infinitum τοῦ Κόσμου οὐχὶ μόνον τὴν μεγαλειώδη θεϊαν δημιουργικότητα, ἀλλὰ διὰ πρώτην φοράν διζικῶς τὴν τροχικότητα τῆς «κρίσεως στέγης» τοῦ Θεοῦ⁴⁸. Τὸ ἐρώτημα: <ποῦ εἶναι ὁ Θεός, ἐὰν ὁ Κόσμος εἶναι ἢ γίνεται ἄπειρος>, συγκλονίζει τὰ θεμέλια παντὸς θεολογικοῦ συστήματος. «Ὁ ἡσυχώτερος θεωροῦστος τοῦ κόσμου»⁴⁹, ὁ Nic. Kopernik, δὲν θὰ ἐφαντάζετο, ὅτι αἱ Revolutiones orbium caelestium θ' ἀνέτροπον οὐχὶ μόνον τὴν «Μαθηματικὴν σύνταξιν» τοῦ Πτολεμαίου ἢ τὰ νεώτερα Arcana caelestia τοῦ ἀπλοϊκοῦ διηγηματογράφου τοῦ Οὐρανοῦ E. Swedenborg, ἀλλὰ καὶ «τὸ κάθισμα ὑπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀρχαίου Ἰουδαϊκοῦ καὶ Χριστιανικοῦ Θεοῦ»⁵⁰ καὶ θὰ ἐχάριζον «εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Προμηθέως εὐρύτερον κόσμον, εὐρύτεραν κοσμοθεωρίαν, εὐρύτεραν εὐτυχίαν»⁵¹, συγχρόνως ὅμως θὰ τοῦ ἀπεδείκνυον, ὅτι δὲν εἶναι πλέον «μέγας, κέντρον εἰς τὴν γαλήνην τοῦ Θεοῦ»⁵², ἀλλ' ἓν ἀσήμαντον σημεῖον εἰς μίαν <γωνίαν> ἐνὸς <ἀθέου> χείους. Τὰ νεώτερα ἀστροφυσικὰ ἔργα <de caelo et ejus mirabilibus> δὲν ὑποβιβάζουν μόνον τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐκτοπίζουν τὸν Θεόν.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ κόσμος ἔπαυσε νὰ θεωρῆται ὡς κλειστὸν κιβώτιον καὶ ἐπιδίδει ἢ τάσις μιᾶς <ἀπείρου κοσμικότητος>, ἢ ὑπερκόσμος ἀντίληψις τοῦ Θεοῦ χάνει τὸν πρωταρχικὸν χαρακτήρα της καὶ καταντᾷ, εἰς τὴν πάντοτε ἔκ τῆς παραστάσεως τοῦ χώρου ἐξαρτομένην παραστατικὴν ἰκανότητα τοῦ νοῦ, κενὴ σημασίας. Οὕτω φαίνεται, ὅτι ἀπομένουν δύο μόνον δυνατότητες: «Ἡ μία εἶναι ὁ Μηδενισμός, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ λογικῶς ἀνεπίτευκτον σκέψιν. Ἡ ἄλλη εἶναι ὁ Πανθεϊσμός, ὁ ὁποῖος ταυτίζει Θεὸν καὶ κόσμον»⁵³. Μία τρίτη δυνατότης, τὴν ὁποίαν δὲν παρετήρησεν ὁ Karl Heim, εἶναι ἡ παραδοχὴ ἐνὸς ἐνυπάρχοντος Θεοῦ, διαφόρου καὶ μέρους τοῦ κόσμου συγχρόνως καὶ ὑποκειμένου εἰς τὴν ὅλην ἐξέλιξίν του. Ἡ <ἀπολυτοποίησις> τοῦ πεπερασμένου

ώδηγησεν εἰς τὴν <περάτωσιν> τοῦ ἀπολύτου, εἰς τὴν ὑποχρεωτικὴν ἀλληλεξάρτησιν κόσμου καὶ Θεοῦ. Ὁ Πανενθείσιμος αὐτός, τὸν ὁποῖον ἐλάμπρυνεν ὁ Jordano Bruno, ἐκβάλλει σήμερον εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ πεπερασμένου, ἐντὸς καὶ διὰ τοῦ κόσμου <δημιουργομένου Θεοῦ> καὶ εἰς τὴν μυστικὴν-μηδενιστικὴν θεωρίαν τοῦ <Ἀνυπάρκτου>, ἢ ὅποια, ἀπότοκος τῆς προηγουμένης, ἐθεώρησε τελικῶς τὴν διήγησιν περὶ δημιουργίας τοῦ Θεοῦ ὡς μῦθον καὶ ἀναλαμβάνει νὰ δημιουργήσῃ ἐξ ὀλοκλήρου τὸν ἀνύπαρκτον Θεὸν ἐντὸς τῆς ψυχῆς.

Ἐὰν ἡ ὑπερβολὴ τῶν ἀποδείξεων ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας, ἢ προβολὴ τῆς διανοίας ὡς Θεοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰδεαλισμοῦ καὶ ἢ ἀποβολὴ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ κοσμικοῦ χώρου ὑπὸ τῆς Ἀστροφυσικῆς εἶναι τὰ ἀρνήσασθαι αἰτία τοῦ θεωρητικοῦ Ἀθεϊσμοῦ τῶν Νέων χρόνων, ἀντιθέσεις πρὸς ἐπικρατούσας περὶ Θεοῦ ἰδέας καὶ σύγχυσις τελικῶς τοῦ ἀντιθεϊσμοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀθεϊσμόν *, ἢ κατὰ πάσης θρησκείας δυναμικὴ πολιτικὴ κυριαρχουσῶν πολιτικῶν κοσμοθεωριῶν, ὡς π.χ. ὁ Μαρξισμός, ἢ δευστότης τῆς Διαμαρτυρομένης Ἐκκλησίας, εἰς τρόπον ὅστε, ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε ἐρμηνευτῶν, νὰ πρᾶσβεύωνται ἄλλοτε ἄλλα, ἢ μεσαιωνικὴ ἀδιαλλαξία καὶ ἡ ἀνικανότης τῶν Καθολικῶν καὶ Ὀρθοδόξων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν νὰ ἐπισημάνουν τὰ δημιουργηθέντα νέα προβλήματα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς εὐκολώτερον διαπιστούμενα συμπαρομοιοῦντα αἰτία τῆς ἀρνησιθείας. Ἰδίως ὅμως ἐμφανέστερος καὶ οὐσιωδέστερος παράγων τοῦ ἀθεϊστικοῦ δυνάματος εἶναι ἡ ὑπὲρ πᾶσαν προσδοκίαν ἐξέλιξις τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, τὰ ἀποτελέσματα τῶν ὁποίων μεταβάλλουν ἄρδην τὸν τρόπον ζωῆς καὶ τῶν περὶ κόσμου καὶ ἀξίας ἀντίληψιν, ὅστε ἡ πίστις εἰς μίαν μεταφυσικὴν Ἀρχὴν, ἀναπόδεικτον διὰ τῶν μεθόδων τῆς βασιλευούσης Ἐπιστήμης, νὰ ἐμφανίζηται ὡς κατάλοιπον δεισιδαιμονίας. Ὁ δικαιολογημένος θαυμασμός διὰ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν, ὁ ἔρως τοῦ ἀπτοῦ καὶ συγκεκριμένου, ὁ προοδευτικὸς ἐκμηχανισμὸς τῆς ζωῆς, ἡ λατρεία καὶ ἀξίωσις τῶν ἀποδείξεων, ἢ ἐμπιστοσύνη εἰς τὴν ἀπεριόριστον ἰσχὺν τῆς Ἐπιστήμης^{2*}.

* Τὴν τελευταίαν περίπτωσιν π.χ. θεωρεῖ ὁ Max Scheler ὡς μόνην αἰτίαν τοῦ Ἀθεϊσμοῦ ²⁴.

^{2*} «Δόξα στὶς θετικὰς μας Ἐπιστήμες!
Ζήτω ἡ ἀκρίβεια τῶν ἀποδείξεων!...
Κυττάξτε!
Στὰ ὕψη πετώντας ἡ ἀετόφθαλμη Ἐπιστήμη,
Ὡσὰν ἀπὸ ψηλὰς κορυφὰς
ἐμᾶς θεωρῶντας τοὺς <μοντέρνους>,
ἀπόλυτα μᾶς στέλνει
συνεχῶς προστάγματα!» ἴβ...

αὐτὸς ὁ ἀκατάσχετος αὐτοθαυμασμός καὶ ἡδονισμὸς τοῦ ἀνθρώπου τῆς τεχνικῆς, εἶναι ἢ πλέον ἐναργῆς αἰτία τῆς δυσπιστίας ἐν σχέσει πρὸς ὅσα ἐδίδασκε περὶ Θεοῦ ἢ θρησκευτικῆς παράδοσις.

Διὰ μίαν ἀκόμη φοράν ἀποδεικνύεται σήμερον, ὅτι ὁ τεχνικὸς Πολιτισμὸς δὲν συμβαδίζει πρὸς τὸν πνευματικὸν Πολιτισμὸν, ἀλλ' ἀκριβῶς εἰς ἐποχάς, ἐνθα παρατηρεῖται τεχνικὴ ἀνοδος καὶ ἔπαρσις, ὡς ἄλλοτε κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικὸς χρόνους, ἢ ἠθικὴ ποιότης τοῦ πνεύματος καταπίπτει. Ὁ σύγχρονος, φλεγόμενος διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Γῆς καὶ τοῦ Σύμπαντος, ἄνθρωπος δὲν ἔχει οὔτε καιρὸν, οὔτε διάθεσιν νὰ κατακτηθῇ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου ἀγωνίζεται νὰ ἰδρύσῃ τὴν θρησκείαν τῆς Τεχνικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς εἶναι ὁ λατρευόμενος καὶ ὁ λατρευτῶν. Ὁ μηχανικὸς Πολιτισμὸς εἶναι ἢ πίστις καὶ τὸ ἰδεῶδες τοῦ «l' homme machine» τοῦ 20. αἰῶνος.

Β. ΚΡΙΣΙΣ - ΚΡΙΤΙΚΗ

Ὁ Friedrich Nietzsche ὑπῆρξεν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν 20. αἰῶνα «τὴν μεγαλυτέραν πρᾶξιν τῆς Ἱστορίας, τὸν φόνον τοῦ Θεοῦ»⁵⁶. Αἱ νεώτεραι Φυσικαὶ Ἐπιστῆμαι καὶ ἡ Ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία ἀνακοινοῦν ἐπισήμως διὰ τοῦ Nietzsche, ὅτι ὁ Θεὸς «ἐξεμηδενίσθη»⁵⁷ καὶ εἶναι πλέον «ἐντελῶς νεκρός»⁵⁸. Πρὸ τοῦ ἐν τούτοις ὁ Nietzsche γίνῃ ἀγγελιαφόρος τοῦ θανάτου, ἠθέλησε νὰ ταχθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ «Ἄγνωστου Θεοῦ».⁵⁹

Ὁ «Ἄγνωστος» ὁμως «ἀρχαῖος Θεὸς δὲν ζῆ πλέον»⁶⁰ καὶ ἡ κραυγὴ τοῦ Nietzsche : «Ζητῶ τὸν Θεόν !» συναντᾷ τὴν εἰρωνίαν τῶν ἀδιαφόρων βεβαίων διὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοῦ⁶¹. Ὁ Nietzsche ἔπρεπε νὰ προσαρμοσθῇ καὶ προσηρμύσθη συντόμως πρὸς τὸ μέγα γεγονός τῆς Ἱστορίας. Ἡ προσαρμογὴ ὁμως αὐτῇ δὲν ἐσήμαινεν ἐγκατάλειψιν τοῦ Θεοῦ. Ζῶν ἢ νεκρός, ὁ Θεὸς ἦτο καὶ ἔμεινε διὰ τὸν Nietzsche ἡ μεγάλη ὑπόθεσις : «Ὁ-

* «Ἀκόμη μιά φορά πρὶν προχωρήσω
Καὶ ρίξω πρὸς τὰ ἔμπροσθέν μου
Μοναχικὸς τὰ χέρια μου ὑψώνω
Ψηλά σὲ Σένα, καταφύγιό μου,
πὺρ στῆς καρδιᾶς τὸ πιὸ βαθύ μου βάθος
Γιορτῆς βωμοὺς σοῦ ἔχω ἀφιερῶσει,
Παντοτεινά
Νὰ μὲ καλῇ κάθε φορά ἡ φωνὴ σου.

«Στὸν Ἄγνωστο Θεό» καίει ὁ λόγος
βαθειά πάνω σ' αὐτοὺς γραμμένους...

Ὡ Ἄγνωστε, ζητῶ νὰ σὲ γνωρίσω,

στις δὲν εὐρίσκει πλέον τὸ μέγα εἰς τὸν Θεόν, δὲν τὸ εὐρίσκει ποτὲ πλέον. Ὁφείλει ἢ νὰ τὸ ἀρνῆται ἢ νὰ τὸ πλάσῃ»⁶¹. Τελικῶς ὁ Nietzsche ἐπεχείρησεν ἀμφοτέρωθεν. Ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξεμηδενίσθη, ἐπέδιώξε νὰ πλάσῃ τὸν Ὑπεράνθρωπον, ἐνῶ παραλλήλως ἐπετέλεσε τὸ καθῆκον τῆς ἀρνήσεως κατὰ τρόπον μοναδικόν διὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν εἰς ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀθεϊσμοῦ.

Ὅπωςδήποτε, ὁ ζῆλος τοῦ Nietzsche ὑπερέβη τὰ ὄρια ἀπλῆς ἀναγγελίας καὶ ἐξετάθη εἰς γενικὴν κριτικὴν τοῦ ὑπάρχοντος ἢ τῆς δυνατοῦτος ὑπάρξεως Θεοῦ, κατὰ τρόπον προκριτικόν, ἀφελῆ καὶ ὠμόν. Τὸ ὄνομα «Θεός» εἶναι «βασικῶς μία λέξις διὰ τὸ ἡλιθιώτερον εἶδος ὄλων τῶν συμπτώσεων»⁶². Θεὸν εἶχον ὀνομάσει οἱ ἄνθρωποι «τὸ «παραγέμισμά» των»^{63α}, ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸς ὑπῆρξε «τόσον ἡλίθιος, ὅσον ἦτο δυνατόν»^{63β} καὶ ἐπὶ πλέον «ἀντίθετος τῆς αἰσθητικῆς»^{63γ}. Ὁ Θεὸς φυσικὰ «ἀπέθανε», πράγματι ὅμως ἦτο ἀνύπαρκτος, διότι ἡ ὑπαρξίς του θὰ προσέκρουεν εἰς τὸν ἀνθρώπινον ἐγωϊσμόν: «Ἐὰν ὑπῆρχον θεοί, πῶς θὰ ὑπέφερον νὰ μὴ εἶμαι ἐγὼ Θεός! Ἐπομένως δὲν ὑπάρχουν θεοί»^{63δ} καὶ τὴν δημιουργικότητα: «Τὶ θὰ ὑπῆρχε λοιπὸν νὰ δημιουργήσωμεν, ἐὰν ὑπῆρχον θεοί;»^{63ε}. Εἶναι καλύτερον νὰ μὴ ὑπάρχη Θεός καὶ Θεός νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος. «Προτιμώτερον ἄνευ Θεοῦ... προτιμώτερον νὰ εἴμεθα οἱ ἴδιοι Θεός»^{63στ}. Εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς δυνάμεθα βασιμῶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλέον τὴν δύναμιν νὰ θεωρήσῃ τὴν πίστιν εἰς Θεὸν ἴδιον παιδικῆς ἀφέλειας καὶ ὅτι ἀπέκτησε τὴν ἀπαιτούμενην ἰσχύν, ὥστε νὰ ἐντρέπηται διὰ τὴν πίστιν αὐτήν: «Δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀνυψοῦται τόσον, ὥστε νὰ ἐμφανίζηται εἰς αὐτὸν ἡ πίστις εἰς Θεὸν παιδικῆ-παιδαριώδης»⁶⁴. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλέον ἀρκετὰ ἰσχυρός, ὥστε νὰ αἰσθάνεται ἐντροπὴν διὰ τὴν πίστιν εἰς Θεόν»^{65α}. Αἱ βασικαὶ προϋποθέσεις τοῦ δημιουργοῦ ἀνθρώπου εἶναι: «Οὐδεὶς Θεός: οὐδεὶς σκοπός: πεπερασμένη δύναμις»^{65β}.

Ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ ἀρχαίου Θεοῦ ὀφείλει νὰ γεμίξῃ τὴν ψυχὴν ἀνακούφισιν καὶ ἐλπίδα. Τὸ μέγα ἐμπόδιον, τὸ ὅποιον ἔφρασσε τὴν ὁδὸν τῶν ἰδανικῶν, ἐξηφανίσθη ἢ φιλοσοφικῆ ἀναζήτησις δύναται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς νέας αὐγῆς τῆς σκέψεως ν' ἀποπλεύσῃ καὶ πάλιν. «Ἡμεῖς, φιλόσοφοι καὶ «ἐλεύθερα πνεύματα», αἰσθανόμεθα εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς εἰδήσεως, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Θεός εἶναι νεκρός, τὴν ἀκτινοβολίαν μιᾶς νέας ῥοδαυγῆς. Ἡ καρδιά μας πλημμυρίζει ὑπὸ εὐγνωμοσύνης, ἐκπλήξεως, προαισθήσεως, προσδοκίας. Ἐπὶ τέλους ὁ ὀρίζων μᾶς ἐμφανίζεται πάλιν ἐλεύθερος... ἐπὶ τέλους δύνανται πάλιν τὰ πλοῖα μας ν' ἀναχωρήσουν. Πᾶν τόλμημα πρὸς γνῶσιν ἐπιτρέπεται πάλιν. Ἡ θάλασσα, ἡ θάλασσά μας, εὐρίσκεται ἐδῶ ἀνοιχτή. Ἴσως οὐδέποτε μέχρι σήμερον ὑπῆρξε μία τόσον ἀνοιχτὴ θάλασσα» *⁶⁶. Οὕτω, ὁ Friedrich Nietzsche ἀνήγγειλεν εἰς τὸν 20. αἰῶνα τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ, πιστεύων, ὅτι «χρειαζόνται δύο ἢ τρεῖς αἰῶνες ἀκόμη, μέχρις ὅτου ἀνέλθῃ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν Εὐρωπαίων ὁ φοβερός νεωτερισμός»⁶⁷. Εἰς τὸν ὑπολογισμόν του αὐτὸν ὁ Nietzsche διεψεύσθη. Τὴν εἶδησιν ἤκουσε καὶ ἐνε-

Ἐσένα, ποὺ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μὲ συγκλονίζεις,
σὰν καταγίδα τῆ ζωῆ μου στροβιλίζεις,
Ἀκατανόητε, Συγγενῆ μου!

Νὰ σὲ γνωρίσω θέλω, μάλιστα: νὰ σὲ ὑπηρετήσω»⁶⁸.

* Πρὸβλ. κατωτ. κεφ. «Ἡ Γένεσις», παραθέσεις 367—369.

στερνίσθη ἀμίσως μετά τὸν θάνατόν του ὁ Ὑπαρξισμός, τοῦ ὁποίου, ἐὰν ὁ Kierkegaard εἶναι ὁ πατήρ, ὁ Nietzsche ὑπῆρξεν ὁ παιδαγωγός.

Οἱ ὡς βασικοὶ φιλόσοφοι τῆς <ὑπάρξεως> θεωρούμενοι K. Jaspers, G. Marcel, J.—P. Sartre καὶ M. Heidegger λαμβάνουν διαφορετικὴν θέσιν ἔναντι τοῦ Θεοῦ. Ὁ πρῶτος σέβεται, ὁ δεύτερος πιστεύει, ὁ τρίτος χλευάζει, ὁ τέταρτος σιωπᾷ. Εἰς τὸ περίεργον αὐτὸ σύμπλεγμα φιλοσοφικῆς⁶⁹ καὶ θρησκευτικῆς πίστεως, ἀσκήσεως καὶ ἐπιφυλακτικότητος, ἐμφανίζεται ἡ ἀμφιβολία τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου εἰς ὅλην τῆς τὴν τραγικότητά. Ἐνωτικὸς δεσμὸς τοῦ ἀνωτέρου φιλοσοφικοῦ τετραπύχου εἶναι «ἡ πεποίθησις, ὅτι ἡ ὑπάρξις προηγείται τῆς οὐσίας», ἦτοι, ὅτι «πρέπει ν' ἀναχωρῶμεν ἐκ τῆς ὑποκειμενικότητος»^{70α}. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Marcel ἀναγνωρίζει τὴν διάσπασιν τῶν ὁρίων τῆς ὑπάρξεως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ὁ Jaspers ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῶν διακρίνει τὸ κρυπτογράφημα τῆς Ὑπερβατικότητος, ὁ Ὑπαρξισμὸς ὀφείλει νὰ θεωρηθῆ, κατὰ τὸν Sartre, ὡς «οὐδὲν ἄλλο ἢ ἡ προσπάθεια νὰ παραχθῶν πᾶσαι αἱ συνέπειαι ἐκ μιᾶς συναφοῦς ἀθεϊστικῆς ἀπόψεως»^{70β}. Ἐκτὸς τοῦ Καθολικοῦ Marcel, τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν ἀπορρίπτουν τόσο ὁ Jaspers⁷⁰, ὅσον καὶ ὁ Heidegger⁷¹.

Ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τοῦ ἀθεϊστικοῦ Ὑπαρξισμοῦ Jean—Paul Sartre θεωρεῖ ὡς ἀποκλειστικὴν πραγματικότητα τὸ ἐνθάδε. «Τὸ εἶναι εἶναι ἐδῶ καί, ἐκτὸς αὐτοῦ, οὐδὲν ὑπάρχει»^{72α}. Ἡ φύσις τῆς συνειδήσεως εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀντανακλαστική^{72β}, δηλαδή συνειδήσις εἶναι ἡ διαρκὴς πολικότης ἐκ τοῦ προβάλλοντος πρὸς τὸ προβαλλόμενον καὶ ἐκ τοῦ προβαλλομένου εἰς τὸ προβάλλον, μία «διάρθρωσις κατοπτρίζοντος κατοπτρισμοῦ (structure du reflet - reflétant)»^{72γ}. Ἡ ιδιότης αὐτὴ τῆς συνειδήσεως, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν τάσιν τῆς μετατροπῆς τῆς ἀτομικῆς ὑποκειμενικότητος (pour - soi) εἰς ὑποκειμενικότητα καὶ ἀντικειμενικότητα ταυτοχρόνως (En - soi - Pour - soi)^{72δ}, εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῆς ιδέας τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος τείνει πρωταρχικῶς νὰ υπερβάλῃ τὴν σχετικότητά του καὶ νὰ γίνῃ Θεός. «Ἄνθρωπος εἶναι τὸ ὄν, τὸ ὁποῖον προτίθεται νὰ γίνῃ Θεός. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι θεμελιωδῶς ἐπιθυμία θεότητος (desir d' être Dieu)»^{72ε}. Ὅ,τι ἐξελήφθη ὡς Θεός εἶναι ἢ εἰς ἀπόλυτον ἀντικειμενικότητα ἀναχθεῖσα αὐτοπροβολὴ τοῦ ἀνθρώπου: «Πραγματοποιῶ τὴν ἀντικειμενικότητά μου ἐν ἀπολύτῳ καὶ τῆς δίδω ὑπόστασιν: ἡ θέσις τοῦ Θεοῦ συνοδεύεται ὑπὸ μιᾶς πραγματώσεως τῆς ἀντικειμενικότητός μου· ἐπὶ πλέον, θεωρῶ τὴν εἰς Θεὸν ἀναχθεῖσαν ἀντικειμενικότητά μου (mon être objet - pour - Dieu) ὡς πραγματικωτέραν ἑμαυτοῦ· ὑπάρχω μακρὰν ἐμοῦ τοῦ ἰδίου καὶ ἐπαφίεμαι νὰ διδαχθῶ ἐκ τοῦ ἐκτός μου, ὅ,τι ὀφείλω νὰ εἶμαι»^{72στ}. Ἡ αὐταπάτη ὅμως καὶ ἡ πραγματικὴ ἀπουσία τοῦ Θεοῦ ὀφείλουν ν' ἀναχθῶν ὑπευθύνως εἰς τὴν συνείδησιν. «Ὁ Θεός δὲν ὑπάρχει καὶ ὀφείλομεν ἐκ τούτου νὰ ἐξαγάγωμεν μέχρι τέλους τὰς συνεπειάς»^{73α}, διὰ νὰ ἐπιδοθῶμεν ἑλευθέρως εἰς τὴν αὐτοδημιουργίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως—«οὐδὲν ὑπάρχει εἰς τὸν νοητὸν οὐρανὸν καὶ ὁ ἄνθρωπος θὰ γίνῃ πρωταρχικῶς ὅ,τι προτίθεται νὰ εἶναι»^{73β}—δεδομένον ὅτι ἡ φύσις αὐτὴ εἶναι κατ' οὐσίαν ἀνύπαρκτος καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἐξαρτώμενος ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου τῆς ὑπάρξεώς του, εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ σχεδίου του. «Οἱ ἀν-

θρωποι εξαρτῶνται ἐκ τῆς ἐποχῆς των καὶ οὐχὶ ἐκ μιᾶς ἀνθρωπίνης φύσεως⁷³. Δὲν ὑπάρχει ἀνθρωπίνη φύσις, διότι ἀπουσιάζει ὁ Θεὸς διὰ τὴν σχεδιάσιν. Ὁ ἀνθρωπος οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ὅ,τι ὁ ἴδιος δημιουργεῖ ἑαυτόν»⁷⁴. Τελικῶς ὁμως, τόσον ἢ προσπάθεια τῆς εὐρέσεως τοῦ Θεοῦ, ὅσον καὶ ὁ ἀγὼν τῆς αὐτοδημιουργίας, εἶναι μία ἄσκοπος ταλαιπωρία. «Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὄντινομικὴ καὶ χανόμεθα ἀδίκως· ὁ ἀνθρωπος εἶναι ἐν ἄχρηστον πάθος»⁷⁵.

Ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀθεϊστικοῦ Ὑπαρξισμοῦ εἶναι ἡ σύνθεσις τῆς ἰδεαλιστικῆς ἀντιλήψεως: Θεός = «ὡς - ἐὰν - παρατήρησις»⁷⁶ καὶ τοῦ ἀφορισμοῦ τοῦ Nietzsche: Θεός = «ἡ μεγαλυτέρα ἔνστασις κατὰ τῆς ὑπάρξεως»⁷⁷. Ὁ κριτικὸς Ἰδεαλισμὸς τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ὑπερτροφίαν τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ πρὸς

*Ἡ διαστολὴ τῶς ὑπερβατικῶν ὄρων «εἶναι» καὶ «Θεός»⁷⁵, ἡ διαπραγματεύσις μόνον τοῦ εἶναι καὶ ἡ μὴ ἄρνησις (α), ἀλλ' ἀποσιώπησις τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ Martin Heidegger, ἐρμηνεύονται συνήθως ὡς ἀνομολόγητος ἀθεϊσμός ἢ ὡς ἀδιαφορία τῆς φιλοσοφίας του πρὸ τοῦ προβλήματος τοῦ Θεοῦ (β). Ἐν τούτοις, ἐνταῦθα δὲν πρόκειται οὔτε περὶ ἀθείας οὔτε περὶ ἐλλείψεως ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐπιγνώσεως τῶν ὁρίων τῆς σκέψεως. Ὁ Heidegger χαρακτηρίζει τὸ φιλοσοφικόν του σύστημα «τόσον ὀλίγον θεϊστικόν, ὅσον καὶ ἀθεϊστικόν» τοῦτο ὁμως οὐχὶ λόγῳ μιᾶς ἀδιαφόρου στάσεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ σεβασμοῦ τῶν ὁρίων, τὰ ὅποια ἐτέθησαν εἰς τὴν σκέψιν, ὡς «σκέψιν»⁷⁹. Ἡ διαπίστωσις ὁρίων σημαίνει ἀναζήτησιν τοῦ ὑπερορίου. Ἐὰν ὁ Heidegger δὲν τὸ καταφάσκη ὡς Θεόν, τοῦτο δὲν σημαίνει ἄθεον ἢ ἀδιαφοροῦντα φιλοσοφικόν προσανατολισμόν, ἀλλ' ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεπαρκείας τῶν δυνατοτήτων τῆς διανοίας πρὸς σύλληψιν τοῦ Θεοῦ, νοητοῦ ὡς ὑπερβατικοῦ. Ὁ Heidegger θὰ χαρακτηρίσῃ ὅσους ἐξ ἀδιαφορίας δὲν πιστεύουν εἰς τὸν Θεόν «ἀπίστους, οὐχὶ ἐπειδὴ ἔγινεν εἰς αὐτοὺς ὁ Θεός, ὡς Θεός, ἀναξιόπιστος, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἴδιοι ἐγκατέλειψαν τὴν δυνατότητα τῆς πίστεως, ἐφ' ὅσον δὲν δύνανται πλέον νὰ ζητήσουν τὸν Θεόν. Δὲν δύνανται πλέον νὰ ζητοῦν, διότι δὲν σκέπτονται πλέον. Οἱ δημοσίᾳ περιιστάμενοι κατήγγησαν τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἀντικατέστησαν διὰ τῆς «λυαρίας»⁸⁰.

Ὁπωσδήποτε, ὁ Martin Heidegger, χωρὶς νὰ εἶναι πιστός, ἀλλ' οὔτε ἄθεος, ἐκφράζει τὴν ἐρωτηματικότητα τῆς σκέψεως, ἡ ὅποια λαμβάνει συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς εὐθύνης της. Ἐὰν ὁ Descartes, ὡς ἀρχὴ τῆς Νεωτέρας Φιλοσοφίας, ἦτο τῆς γνώμης, ὅτι ἐρωτήσεις, ὡς ἡ περὶ Θεοῦ ἐρώτησις, πρέπει νὰ ἐρευνῶνται μᾶλλον διὰ τῆς Φιλοσοφίας καὶ οὐχὶ διὰ τῆς Θεολογίας(γ), ὁ Heidegger, ἡ ἐπι-

(α) «Διὰ τῆς ὄντολογικῆς ἐρμηνείας τῆς ὑπάρξεως ὡς ἐν-τῷ-κόσμῳ-εἶναι δὲν ἐλήφθη ἀπόφασις οὔτε θετικῶς οὔτε ἀρνητικῶς περὶ ἐνός δυνατοῦ εἶναι εἰς τὸν Θεόν⁷⁶. Διὰ τοῦ ὑπαρξικοῦ καθορισμοῦ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀπεφασίσθη ἀκόμη περὶ τῆς <ὑπάρξεως Θεοῦ> ἢ τῆς <μὴ ὑπάρξεώς> του, πολὺ ὀλιγώτερον περὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνάτου (ὑπάρξεως) Θεῶν»⁷⁷.

(β) «Τὸ νὰ μὴ θέλῃ τις ν' ἀποφασίσῃ περὶ ἐνός δυνατοῦ εἶναι εἰς τὸν Θεόν, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ, ἐὰν μὴ ὡς Ἀθεϊσμός, ὁμως ὡς ἀπὸ συστήματος ἐλλειψίς ἐνδιαφέροντος (indifferentismus)»⁷⁸.

(γ) «Semper existimavi duas quaestiones, de Deo et de Anima, praecipuas esse ex iis, quae Philosophiae potius quam Theologiae ope sunt demonstrandae»⁸¹,

ἀπόκτησιν δυνάμειος ἔφεσις τοῦ Nietzsche, ἐν συνεργασίᾳ πρὸς τὴν Μηχανοκρατίαν τῶν τελευταίων χρόνων, εἶναι αἱ προϋποθέσεις τῆς ἀθεΐας τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ὑπάρξεως. Τὸ ἀθεϊστικὸν θεῦμα τοῦ παρόντος εἶναι τέκνον τοῦ γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ καὶ τῆς Φυσικῆς, υἰοθετηθὲν ὑπὸ τοῦ Ὑπαρξισμοῦ καὶ βαπτισθὲν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Nietzsche. Ἡ υἰοθεσία τοῦ Ἀθεϊσμοῦ εἶναι ἀναπλήρωσις τῆς ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ δηλητηριασθείσης Μεταφυσικῆς, τὸν θάνατον τῆς ἧποίας ἀνήγγειλεν ὁ Nietzsche καὶ ἐπεκύρωσεν ἡ Τεχνικὴ καὶ τὴν ἧποίαν ἐκήδευσεν ἡ Μηχανὴ καὶ θρηνοῦν σήμερον μετ' ἀγαλλίαςιν οἱ ἀνατόμοι τῆς Ὑπάρξεως.

Ὁ ἀθεὸς Ὑπαρξισμὸς εἶναι ἡ ἀποκρουστικότητα τῆς ἀντιμεταφυσικῆς τάσεως, ἡ ἧποία χαρακτηροῖται τὸν σύγχρονον «ἄνθρωπον τῆς <ἐνθαδικότητος> (Diesseitigkeitsmensch)»⁸⁷. Σήμερον οἱ ἄνθρωποι βιάζονται καὶ ὁρμοῦν πρὸς τὴν τραγικότητα, χωρὶς διὰθεσιν καὶ χρόνον <διὰ μεταφυσικὴν>, πάντοτε ἀνυπόμονοι καὶ πίντοτε καθυστρομημένοι, κατάκοποι καὶ ἀκάματοι συγχρόνως, ἀναζητηταὶ ἄνευ σκοποῦ. Fugitivi errantes, δραπέται ἑαυτῶν καὶ ζητοῦντες εἰς τὴν προσέγγισιν τῶν ἐπιδερμίδων τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ τῶν, ἀσυγκίνητοι καὶ χωρὶς ἐλπίδα, ἀδιάφοροι καὶ ἐπίμονοι ταυτοχρόνως, ἀντινομικοὶ καὶ νομοθέται ἐκ παραλλήλου, «φεύγουσιν αὐτοὶ αὐτοῦ ἔξω, μᾶλλον δὲ αὐτῶν ἔξω· οὐ δύνανται οὖν ἐλεῖν ὃν πεφεύγασιν οὐδ' αὐτοὺς ἀπολωλεκότες ἄλλον ζητεῖν»⁸⁸. «Ὁ <μοντέρνος> ἄνθρωπος», γράφει ὁ <λεπτότερος ἀθεὸς τοῦ 20. αἰῶνος> Nicolai Hartmann, «δὲν εἶναι μόνον ὁ ἀκαταπαύστως βιαστικός, εἶναι ἐπίσης ὁ <ἀμβλυνοθεὶς>, ὁ <ἀηδιασμένος>, τὸν ἧποῖον οὐδὲν πλέον ἀνιψώνει, ἐρεθίζει, ἐσώτατα συγκινεῖ... Τὸ πάθος αὐτὸ εἶναι τυπικόν. Δὲν ἐμφανί-

σημοτέρα ἴσως μορφή τῆς συγχρόνου θεωρητικῆς σκέψεως, ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀποψιν, ὅτι ἡ Φιλοσοφία δὲν δύναται ν' ἀναχθῆ μετὰ τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι δεδομένον τῆς θεωρητικῆς σκέψεως, ἀλλὰ τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας. Ἀντικείμενον τῆς Φιλοσοφίας εἶναι τὸ εἶναι. Ἐπομένως, ἡ ὄντολογία τοῦ Heidegger εἶναι ἀθεϊστικὴ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀπουσίας τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τῆς, δὲν εἶναι ὅμως ἀρνησιθεῖα. Ἡ φιλοσοφία αὐτή, ὁρμωμένη ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐν <ἐν-ὄριω-εἶναι>, ὁδηγεῖ εἰς τὴν αὐτοσυνείδησιν τῆς σκέψεως, ὑποδεικνύουσα καὶ ἐλέγχουσα τὴν πίστιν (α), ἐνῶ συγχρόνως προσπαθεῖ «νά ὑπερβάλῃ τὸν ὑποκειμενισμόν» διὰ τῆς διαλεκτικῆς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν μαθητὴν τοῦ Sartre, ὁ ἧποῖος ἐμμένει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐννοίας τοῦ «δημιουργοῦ ὑποκειμενισμοῦ»⁸⁹. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ὁ Heidegger, ἄν καὶ ὁ Sartre⁹⁰ τὸν κατατάσῃ εἰς τὸν ἀθεϊστικὸν ὑπαρξισμόν, διὰ ν' ἀντιπαρατεθῆ μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν θεϊστικὸν Ὑπαρξισμόν τῶν Jaspers καὶ Marcel, δύναται κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον νὰ προβληθῆ ὡς ἐγγυητὴς τοῦ Ἀθεϊσμοῦ, ὅσον καὶ τοῦ Θεϊσμοῦ.

(α) «Ἴσως ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ μεγίστη συμβολὴ τοῦ Heidegger διὰ τὴν θεολογίαν, ὅτι δηλαδὴ τῆς προσφέρει ἀποφασιστικὴν βοήθειαν, διὰ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ἐμπλοκῆς εἰς σύστημα, ἀφαιρέσεως καὶ πλάνης, πρὸς τὴν γνησίαν ἱστορικότητα τῆς ὑπάρξεως εἰς τὴν πίστιν»⁹¹.

ζεται διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Ἱστορίαν. Ἐπειδὴ ὅπου πάντοτε ἀνεφύει, ὑπῆρξε σύμπτωμα ἀδυναμίας καὶ δύσεως»⁸⁹. Ἡ δύσις ὁμῶς εἶναι ὁ πρῶτος οἰωνὸς τῆς ἐρχομένης ἀνατολῆς. Ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ Θεοῦ, «ἡ θρησκεία τῆς φυγῆς: ὁ Ἄθεϊσμός»⁹⁰, ἐμφανίζεται εἰς ἐποχὰς πνευματικῆς κοπώσεως, ὡς εἰσαγωγή τῆς ἐπομένης πνευματικῆς ἀκμῆς. Τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Ἄθεϊσμόν αὐτοδιωλίζεται καὶ ἀνασυγκροτεῖται, ἀρνεῖται τὴν βεβαιότητά του καὶ χλευάζει ὡς πίστις τὴν πίστιν του. Ἡ ἀθεϊστικὴ ἀντεπίσχεσις τῆς σκέψεως χαρακτηρίζει τὴν ἐπιστροφήν τοῦ πνεύματος εἰς ἑαυτό, ὡς προϋπόθεσιν τῆς νέας δημιουργοῦ ἐποχῆς του. Ἐάν ἡ Φιλοσοφία τῆς Ὑπάρξεως, ἐπιδιδόμενη εἰς τὴν συγγραφὴν «τοῦ μυθιστορήματος τῆς <μοντέρνας> ψυχῆς»⁹¹, περιγράφῃ τὴν δύσιν μιᾶς ἀπογοητευμένης ἐγωϊστικῆς ἐποχῆς, βεβαιοῖ ἐν τούτοις τὴν προαίσθησιν νέας αὐγῆς. Ἡ ἡμέρα ἀρχίζει τὰ μεσάνυκτα.

Ὁ Ὑπαρξισμὸς εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ παρουσίασις τῆς πνευματικῆς κρίσεως τῶν μετὰ τὸν πρῶτον καὶ δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον δεκαετηρίδων. Θεωρῶν τὴν <ὑπαρξιν> ὡς τὸ *ens realissimum*, προσπαθεῖ νὰ τὴν εὐρύνη, ὥστε νὰ περιλάβῃ ἐντὸς τῆς τὸ πᾶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐξογκώσεως αὐτῆς καθιστᾷ διαφανέστερον τὸ περιεχόμενόν τῆς. Ὁ μεταπολεμικὸς ἄνθρωπος, συμπλεγματικὸς καὶ ἀπροσάρμοστος, μὲ τὸ κατάλοιπον τοῦ πολέμου καρκίνωμα τοῦ φόβου ἐντὸς τῆς σκέψεως, ζητεῖ νὰ ἐγκλωβισθῇ εἰς ἑαυτόν, νὰ συγκρατηθῇ εἰς τὴν ὑπαρξιν, νὰ παραμείνῃ *homo ipsissimus et miserrimus*. Ὁ Ὑπαρξισμὸς εἶναι ἡ φοβία καὶ ὁ αὐτερωτισμὸς τῆς ὑπάρξεως, ἡ ἔκφρασις τοῦ πέρατος καὶ τῆς ἀνταρκειᾶς εἰς τὸ πέρας, ἕν περιέργον εἶδος ἐνθουσιαστικῆς ἀπελπισίας: «ἡ μαγεία μιᾶς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία εὐρίσκει τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸν μηδενισμόν, προσκαλοῦσα εἰς μίαν θαυμασίως ἠρωϊκὴν ὑπαρξιν, ἄνευ παρηγορίας καὶ ἐλπίδος»⁹². Τοποθετῶν «τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ κέντρον τῆς Φιλοσοφίας»⁹³, τὸν ἄνθρωπον τῆς κοπώσεως καὶ τοῦ διχασμοῦ, τὸν «ἐρεθισμένον καὶ μαστιγωμένον ὑπὸ τῶν θραυσμάτων καὶ τῶν δακῶν τοῦ κόσμου»⁹⁴, προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἀγωνίαν του ὡς «βίωσιν»⁹⁵, νὰ θεωρήσῃ τὸν «καίθερα τοῦ μηδενιστικοῦ δηλητηρίου, τὸ ὁποῖον ἀποπνέει τὸ καχεκτικὸν πνεῦμα τῆς Εὐρώπης»⁹⁶, ὡς *philosophiam perennem*. Ἡ φιλοσοφία αὐτῆ, γεννηθεῖσα ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τῶν ἰσχυροτέρων σεισμῶν τῆς Εὐρώπης, θεωρεῖ τὴν γνωστὴν τῆς πραγματικότητας, τὴν δόνησιν, τὸ χάσμα καὶ τὸν φόβον, ὡς μόνην ἀλήθειαν. Ἡ Ὑπαρξιστικὴ Φιλοσοφία εἶναι ἡ *philosophia temporalis*. Δὲν εἶναι ἡ «τελευταία μεγάλη κρίσις τῆς Φιλοσοφίας»⁹⁷ — κρίσις εἶναι ἡ αὐτοκριτικὴ τῆς Φιλοσοφίας καὶ αὐτοκριτικὴ εἶναι ὁ σφυγμὸς τῆς Φιλοσοφίας — ἀλλ' ὁ πρῶτος μέγας συγκλονισμὸς τῆς ὑπάρξεως πρὸ τῆς ὑπάρξεως, ἡ συντριβὴ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ συνειδησις τῆς συντριβῆς ταυτοχρόνως⁹⁸: ἡ φιλοσοφία τῆς βεβαιότητος τῆς ἀβεβαιότη-

τητος καὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀπιστίαν. Ἡ ἀνατομία ἐν τούτοις τῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ ἀνάλυσις τοῦ πεπερασμένου, τὴν ὁποίαν ἐπιχειρεῖ ὁ Ὑπαρξισμός, καταδεικνύουν, ἕσον οὐδεμία ἀποφατικὴ δητορεία καὶ οὐδὲν *ignotabimus* τὸ <κατὰ συμβεβηκός> καὶ τὸ <πρῶτον ψεῦδος> τοῦ πέρατος ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ὑπαρξισμός εἶναι τὸ *purgatorium* τῆς <Ἀνθρωπίνης Κωμωδίας>: Εἰς ἔλεγχος καὶ μία ὑπόσχεσις εἰς τὴν ὁδύνην.

Παρὰ τὴν βεβαιότητά του εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀθεϊστικὸς Ὑπαρξισμός εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἀμφιβολίας τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου δι' ἑαυτόν. Τὴν ἀμφιβολίαν ὅμως γνωρίζει ὁ Ὑπαρξισμός μόνον ὡς προϋπόθεσιν τῆς βεβαιότητός του. Ὁ Ὑπαρξισμός εἶναι ἡ φιλοσοφία τῆς ἀμφιβολίας, θεωρουμένης ἀντικειμενικῶς ὡς θέματος διαπραγματεύσεως, ὡς ιδιότητος τῆς ἐποχῆς. Ὁ ἴδιος, ὡς ὑποκείμενον, ὡς κριτικὸν σύστημα, ἀγνοεῖ τὴν ἀμφιβολίαν, τὴν ὁποίαν νομίζει ὅτι ἐκπροσωπεῖ. Συγχρόνως ὅμως ἡ μηδενιστικὴ ἀντίληψις του καὶ ἡ ἀγκίστρωσις εἰς τὴν ὑπαρξιν, ὁ στιγματισμὸς τῆς πίστεως ὡς ἰδαισιδαιμονίας καὶ ἡ θεώρησις τοῦ ἀνθρώπου ὡς <ἀχρήστου πάθους>, εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς ἀμφιβολίας τῆς συγχρόνου σκέψεως, ἐνδεδυμένη τὴν βεβαιότητα. Ἡ ἀμφιβολία τοῦ Ὑπαρξισμοῦ δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἴδιος διμλεῖ περὶ ἀμφιβολίας, ἀλλ' ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἴδιος δὲν ἀμφιβάλλει διὰ τὸ κῦρος τῆς βεβαιότητός του.

Ὅπωςδήποτε, ἡ ἀμφιβολία δὲν ἐνεφανίσθη οὔτε εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν οὔτε εἰς τὴν Ὑπαρξιστικὴν τῆς Φιλοσοφίας. Αἱ ῥίζαι τῆς ἀνάγονται εἰς τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ἀνιχνεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πρώτη αὐτοσυνείδησις ἦτο παραλλήλως ἡ γένεσις τῆς πρώτης ἀμφιβολίας. Διὰ τοῦτο ἡ ἀμφιβολία δὲν εἶναι προῖον οὔτε τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας οὔτε τοῦ Ἀθεϊσμοῦ. Ἀντιθέτως, ἡ Θεολογία τοῦ στερητικοῦ Ἀ-, ὅσον καὶ ἡ πίστις εἰς τὸ Ἐνταῖθα, εἶναι βέβαιαι ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν διακηρύσσουν. Ἡ ἀμφιβολία ἀνάγεται εἰς σύστημα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Σοφιστῶν, ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ Σοφιστικὴ εἶναι ἡ πρώτη ἐπιστροφή τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἄνθρωπον. Σοφιστικὴ καὶ μετακλασσικὸς σκεπτικισμὸς θὰ θέσουν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν βεβαιότητα, ἀλλὰ θὰ ἐπιμείνουν εἰς τὴν βεβαιότητα τῆς ἀμφιβολίας. Ἡ βεβαιουσα αὐτὴ ἀμφιβολία θὰ κληρονομηθῇ διὰ τοῦ Descartes εἰς τὴν Ὑπαρξιστικὴν Φιλοσοφίαν.

Ἄλλ' ὁ *homo suspiciosus* θέλει νὰ ἄρῃ σήμερον τὴν θέσιν καὶ τὴν ἄρσιν καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἄρσιν τῆς θέσεως καὶ τῆς ἄρσεως. Σήμερον ἐμφανίζεται μία μορφή σκεπτικισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ τολμήσῃ ν' ἀμφιβάλλῃ οὐχὶ μόνον διὰ τὴν βεβαιότητα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀμφιβολίαν του. Ἡ ἀμφιβολία, ἡ ὁποία ἀμφιβάλλει δι' ἑαυτήν, ἡ ἀμφιβολία τῆς ἀμφιβολίας, εἶναι ἡ εἰσαγωγή τῆς πίστεως. Ἐὰν καὶ ἐκεῖ διατηρῆται, αὐτὸ σημαίνει ἐγρήγορσιν εἰς τὸ δράμα καὶ συμπαράστασιν εἰς τὴν ἀνάστασιν.